

Стефан Радојковић*

*Институт за
политичке студије*

СТЕПИНАЦ О СРБИМА И ГЕНОЦИДУ 1934–1943.

Предраг Илић. 2024.
*Степинац и геноцид над
Србима у НДХ*. Нови Сад–
Београд: Архив Војводине
– Друштво за унапређење
маркетинга, 1248. стр.

Стручној јавности усредсређеној на истраживања Другог светског рата у Краљевини Југославији, а посебно на судбине и улоге верских заједница (њихових представника и институција) у оквиру највећег глобалног сукоба у историји човечанства, добро је познат професионални ангажман и научни допринос др Предрага Д. Илића (1949), пензионисаног службеника Службе државне безбедности, односно Министарства унутрашњих послова, и некадашњег помоћника министра унутрашњих послова Републике Србије. Иако аутор или коаутор више од осамдесет научних чланака, приказа, фелтона и полемика, Илић је пажњу научне, али и лаичке јавности, привукао највише књигама посвећених односима Ватикана и Краљевине Југославије (*Ватикан и слом Југославије у Другом светском рату*, 1995), судбини Патријарха српског Гаврила (Дожичића) и Епископа жичког Николаја (Велимировића) током интернације од стране нацистичке Немачке (*Српска православна црква и тајна Дахауа*, 2006), као и

* Имејл адреса: stefan.radojkovic@ips.ac.rs, ORCID: 0000-0003-0470-928X.

монографијом о лику и делу Надбискупа загребачког др Алојзија Степинца уочи оснивања и током постојања Независне Државе Хрватске (*Степинац и Холокауст у НДХ*, 2018).

Контекста ради, овде мо-
рамо напоменути како су при-
купљени извори и други мате-
ријали за претпоследњу (2018)
и последњу монографију (2024)
– обе објављене након окончања
рада Мешовите комисије Вати-
кана, Српске православне цркве
и Хрватске бискупске конферен-
ције, основане ради потребе раз-
јашњења деловања Надбиску-
па Степинца пре, током и након
Другог светског рата (2016–2017)
– били основа не само за ауторо-
во отворено писмо упућено, по-
четком јула 2015. године, Папи
Фрањи поводом иницијативе за
канонизацију Степинца, већ и део
свеобухватног и темељног истра-
живачког пројекта Предрага Или-
ћа. Заправо, последња моногра-
фија посвећена односу Степинца
према страдању Срба у Незави-
сној Држави Хрватској, происте-
кла из поменутог истраживања,
представља другу фазу пројекта
који има за циљ целовито сагле-
давање личности и дела Алојзија
Степинца у односу на страдања,
прво, Јевреја, потом Срба и, на
крају, Рома у НДХ.

Три тома посвећена односу
Степинца према Србима у НДХ

заснована су превасходно на до-
ступној, необјављеној и објавље-
ној, изворној грађи, из архива у
Београду (Архив Југославије и
Архив САНУ) и Загребу (Хр-
ватски државни архив и Архив
ХАЗУ), као и на основу фелтона
Непознати дневник Љубе Бобана
и добро познатих зборника доку-
мената објављених током посто-
јања социјалистичке Југославије
и након њеног распада. Углавном,
додуше не искључиво, у пита-
њу су документа на српском и
хрватском језику. Такође, Илић
заснива своје истраживање и на
до сада, вероватно, најобухват-
нијем истраживању католичке
и државне периодичне штампе
НДХ-а, најпре због пажње ко-
ју је Степинац својевремено по-
клањао савременим начинима
комуникације.

Иако сва три тома завређу-
ју посебне приказе (преко 1.200
страница текста), услед ограни-
чења форматом и потребом за
концизношћу, овде ћемо само
укратко скицирати сваки од то-
мова, док ћемо посебан осврт са-
чувати за други том публикације.
Разлог иза овакве одлуке јесте,
поред поменутих објективних
ограничења, чињеница како смо
и сами допринели писању ове
књиге прегледањем и сугести-
јама аутору, посебно у погледу
другог тома. Додатно, сматрамо
тему геноцида над Србима у НДХ

– посебно део који се односи на корелацију концепта и садржаја термина *геноцид* у односу на злочине почињене од стране администрације поменуте државе и њених оружаних формација – недовољно квалитетно обрађеном од стране српске научне заједнице уопште, а историографије посебно. Монографија Предрага Илића покушала је управо овде, сагледавајући питање геноцида над Србима кроз ставове и деловање Алојзија Степинца, уочени недостатак да до извесне мере надомести.

Што се тиче структуре и садржаја самих томова, први је посвећен животу и деловању Надбискупа загребачког Алојзија Степинца од његовог рођења у Аустро-Угарској монархији (1989) све до окупације и распарчавања Краљевине Југославије (1941), са посебним тежиштем на Степинчеве ставове и погледе током постојања прве Југославије. Први део првог тома носи назив „Животни пут и црквено-политички профил надбискупа Степинца“, док други део („Степинац о Србима и православљу пре 1941.“) покушава да пружи увид у Степинчеве ставове и размишљања о Србима пре и уочи почетка Другог светског рата на простору Краљевине Југославије. Илић сматра, не без основа, да су управо ти ставови у значајној

мери обликовали надбискупово понашање током постојања Независне Државе Хрватске.

Други том, помало изненађујуће, уопште не разматра ставове и дела Степинца у односу на злочине НДХ према српском становништву већ се искључиво усредсређује на правни концепт и термин *геноцид*, иако сажеето у одељку „О геноциду уопште“. Потом, кроз наредна поглавља, догађаје од Априлског рата до краја 1941. године – посебно злочине над Србима – сагледава кроз елементе који конституишу и дефинишу злочин геноцида према међународном хуманитарном праву. По нашем суду, од пет поглавља другог тома најзначајнија за разумевање карактера злочина почињених над Србима од стране НДХ јесу друго („Злочиначки карактер усташког покрета и усташке државе“), треће („Припреме усташа за извршење геноцида над Србима“) и четврто поглавље („Основни видови геноцида над Србима“).

Коначно, трећи том анализира ставове и конкретна дела челног човека Хрватске бискупске конференције, као и највеће и најважније верске заједнице НДХ, у односу на сазнања која је имао у вези страдања српског народа током 1941. године. Опширнији од претходна два, овај том у четрнаест поглавља

разматра детаљно све потенцијално контроверзне догађаје из биографије Алојзија Степинца током прве године постојања НДХ – од Степинчевог става према Априлском рату и проглашењу НДХ, преко почетка прогона, насилног покатоличавања и присилног исељавања Срба, до његових покушаја да придобије признање НДХ од стране Ватикана као и улоге католичке периодичне штампе у подстицању на насиље према Србима. Такође, Илић указује и на тренутке када се Степинац заузимао за поједине Србе али и на пропуштене прилике када је могао да конкретно, енергично и експлицитно осуди насиље над целокупним српским народом.

Као што је најављено, овде се морамо осврнути посебно на други том јер исти, иако у односу на целокупну структуру публикације представља својеврсну концептуалну дигресију, представља преко потребан допринос досадашњем, акумулираном, корпусу знања о геноциду над Србима од стране НДХ. Наиме, осим што хронолошки излаже појединачне злочине над Србима широм Независне Државе Хрватске током 1941. године, Илић истовремено покушава да их сагледа кроз призму правног концепта и термина *геноцид* који подразумева не само чинове физичког насиља већ и

устројен систем где поменуто насиље представља јасан образац понашања иза којег стоји намера о потпуном или делимичном уништењу посебне групе људи.

Овде конкретно мислимо на чињеницу како је српска наука, а посебно њеној историографија, била „неосетљива“ на потребу за што потпунијим описивањем и анализирањем управно-административног апарата НДХ тј. за разумевањем начина на који је функционисала државна инфраструктура која је омогућавала чинове физичког насиља широм државе, током четири године њеног постојања. Ова својеврсна „слепа тачка“ посебно је изражена када су у питању планови руководства НДХ за присилним исељавањем Срба који су били, истовремено, увезани са плановима нацистичке Немачке за исељавањем Словенаца, а за чије потребе спровођења је основано Државно равнатељство за понову као и више сабирних и транзитних логора. Није случајно информација о билатералној конференцији у Загребу с почетка јуна 1941. године, са сајта Јавне установе Спомен-подручје „Јасеновац“, критикована током 2024. године од стране хрватске историографије, те је утицала на промену руководства ове установе културе Републике Хрватске. Вест која је промакла српској историографији, такође.

Управо из ових разлога, тротомна монографија Предрага Илића о Алојзију Степинцу спада у ред ретких доприноса српске научне мисли – међу изузетима треба споменути зборник радова Правног факултета Универзитета у Београду, приређен од стране Бориса Беговића и Зорана Мирковића – питању теоријског уобличавања и истраживању структурних претпоставки геноцида над Србима од стране НДХ. Верујемо како ће уочени недостатак бити додатно исправљен наредних година, између осталог и на основу резултата заједничког истраживачког пројекта Српског народног вијећа (СНВ) и Београдског међународноправног круга.

Што се тиче научног сагледавања лика и дела Надбискупа загребачког др Алојзија Степинца, нарочито пре и током

постојања Независне Државе Хрватске, када су у питању сазнања на основу доступне изворне, архивске, грађе и периодичне штампе на српском и хрватском језику, Илићево дело може се сматрати важним и незаобилазним али не и коначним. Захваљујући раду поменуте Мешовите комисије Ватикана, СПЦ-а и ХБК-а, као и правовременој, личној иницијативи Предрага Илића, некадашњи Тајни архив Ватикана – данас, Апостолски архив Ватикана (*Archivio Apostolico Vaticano*) – отворио је марта 2020. године врата истраживачима заинтересованим за документа из времена понтификата папе Пија XII, савременика надбискупа Степинца; први резултати већ су доступни научној јавности у *Годишњаку за истраживање геноцида* од 2022. године.

* Овај рад је примљен 17. марта 2025. године, а прихваћен на састанку Редакције 5. јуна 2025. године.